

Bagerens bagværk bagte - om konsonanten g i dansk

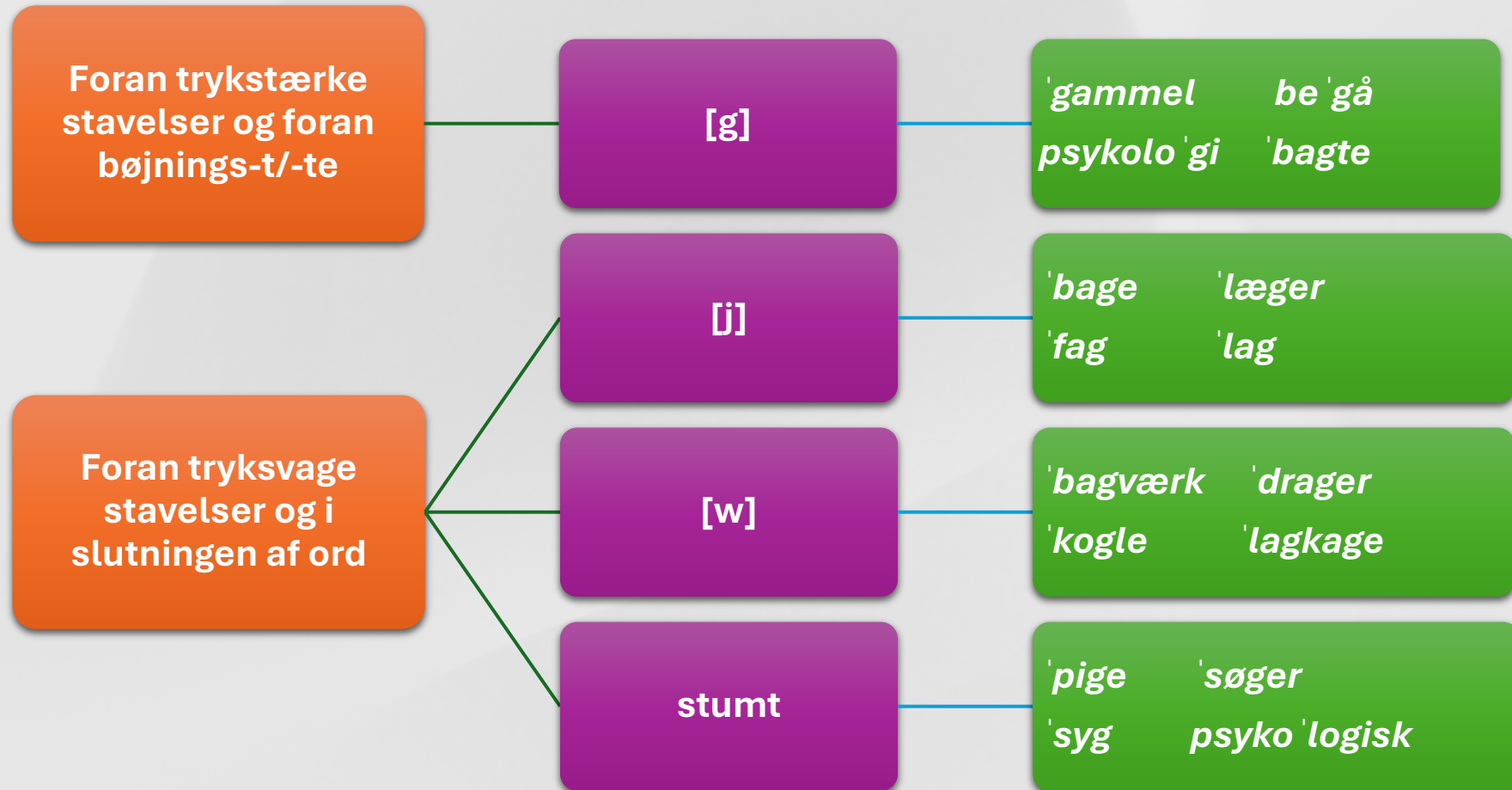
Camilla Søballe Horslund

Dansk

Aalborg Universitet

Bogstavet g

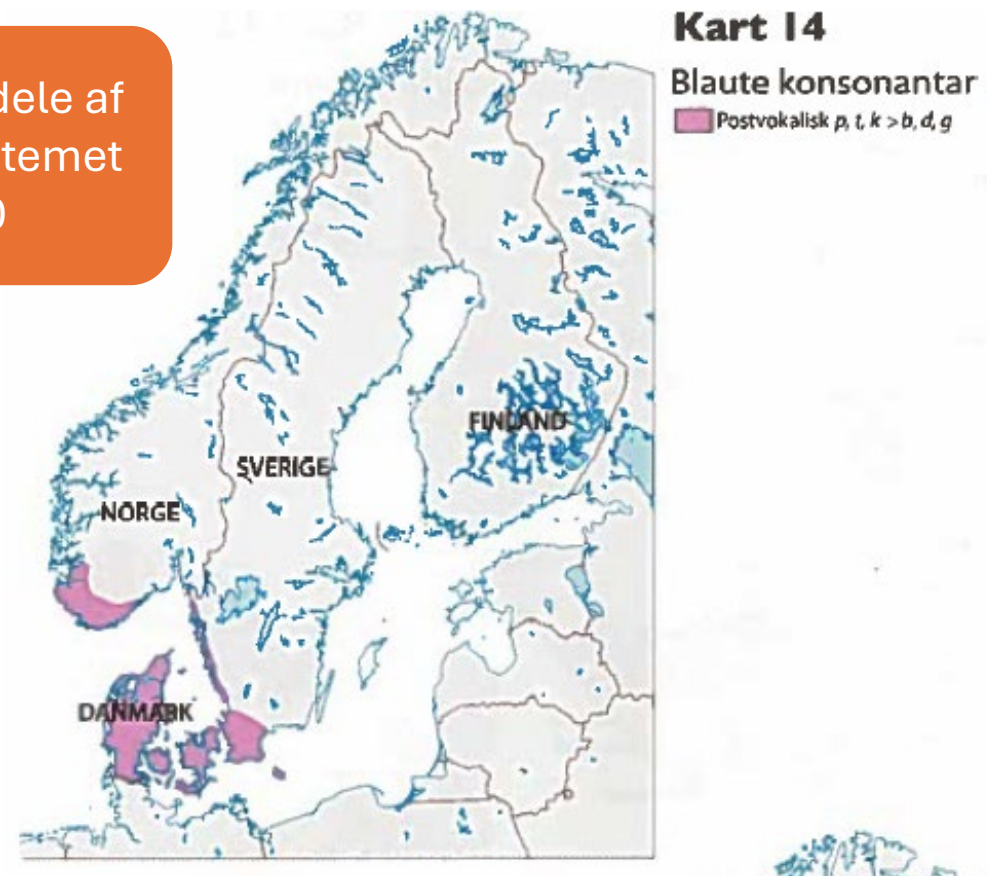

En sproghistorisk forklaring

- Bløde konsonanter opstår som et resultat af
 - Spirantsvækkelsen (start ca. 1100)
 - Klusilsvækkelsen (start ca. 1200)
 - Tab af nyt blødt g [ɣ] i starten af 1900-tallet
- Bløde konsonanter fjerner dansk fra norsk og svensk
 - Dansk *kage* *rig* *bog*
 - Svensk *kaka* *rik* *bok*
 - Norsk *kake* *rik* *bok*

	Forlyd	Indlyd og udlyd
Ustemt klusil (lukkelyd)	k	k
Stemt klusil (lukkelyd)	g	g (kun efter n)
Spirant (hæmmelyd)		ɣ

De relevante dele af
konsonantsystemet
ca. 1100

Spirantsvækkelsen

- De oprindelige spiranter [v ð γ] svækkedes til halvvokalerne [w j] eller faldt bort
- → Tab af oprindeligt blødt g – spiranten [ɣ]

SPIRANTSVÆKKELSE: ÅBNING AF /q/ TIL /j/ OG /w/

<i>siær</i> ca. 1400	glda. <i>sigher</i> vb. præs.	‘siger’
<i>eyæ</i> 1495	glda. <i>eghe</i> vb.	‘eye’
<i>heynæ</i> 1397	glda. <i>hæghne</i> vb.	‘hegne, beskytte’
<i>fulæ</i> 1459	glda. <i>fughle</i> sb. pl.	‘fugle’
<i>Foweth</i> 1337	glda. <i>foghet</i> sb.	‘foged’
<i>Drawæræ</i> ca. 1370	glda. <i>draghere</i> sb.	‘drager, bærer’
<i>blyær</i> ca. 1480-1485	glda. <i>blygh</i> adj. mask. nom. sg.	‘bly, undselig’
<i>flywænde</i> ca. 1475-1500	glda. <i>flyghende</i> vb. præs. ptc.	‘flyvende’
<i>høyræ</i> ca. 1460	glda. <i>høghre</i> adj.	‘højre’
<i>øwæ</i> ca. 1460	glda. <i>øghe</i> sb.	‘øje’

Klusil- svækkelsen

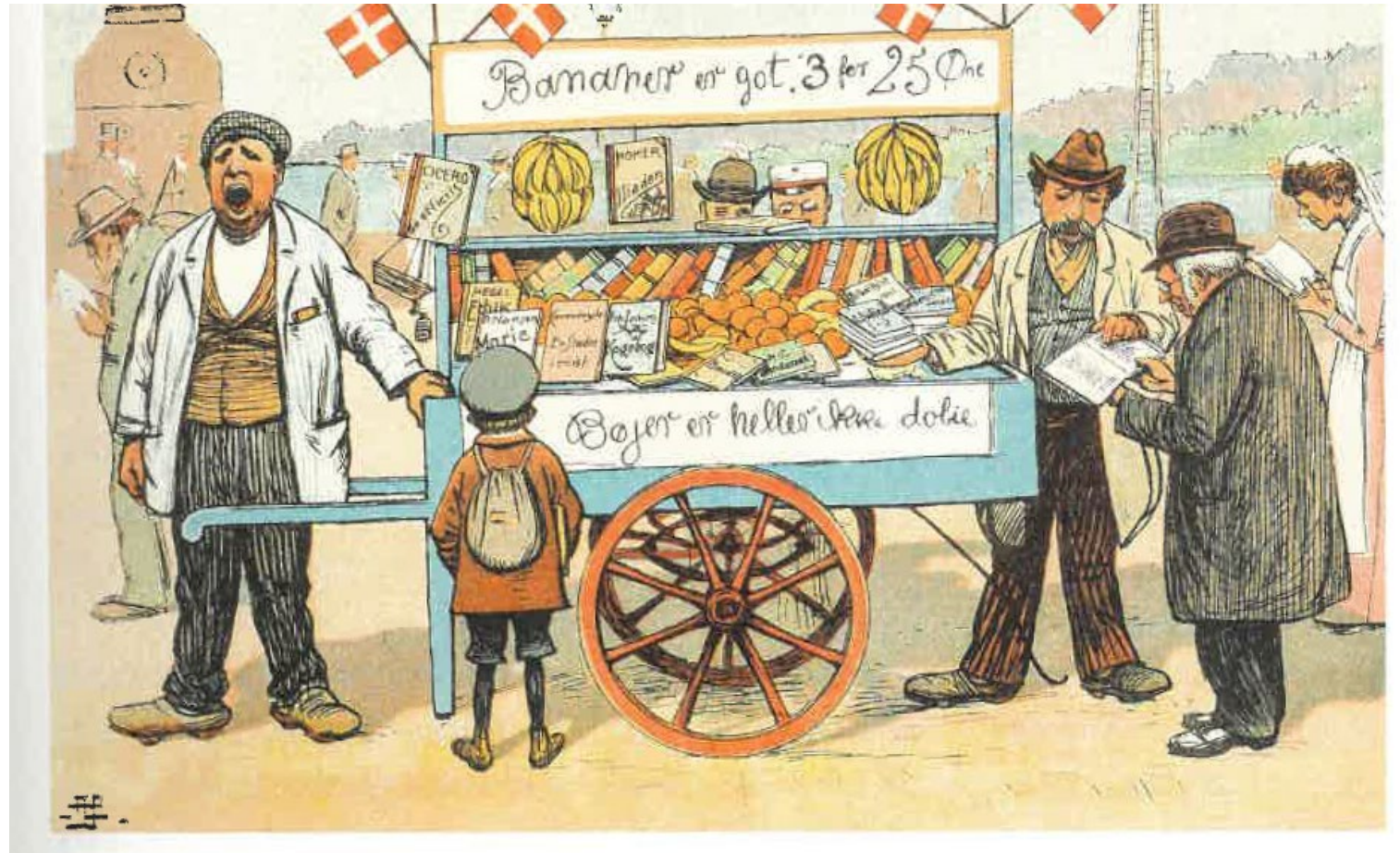
KLUSILSVÆKKELSE AF /k/ > /g/ MV.		
<i>Egy</i> ca. 1300	glda. <i>eke</i> sb.	'samling af egetræer'
<i>flaghæ</i> ca. 1325	glda. <i>flake</i> sb.	'flage, fuglerede'
<i>Beghere</i> ca. 1370	glda. <i>bæker</i> sb.	'bæger'
<i>orsaghe</i> ca. 1400	glda. <i>orsake</i> adj.	'sagesløs'
<i>lægin</i> ca. 1425	glda. <i>læken</i> sb. bf.	'lægen'
<i>leighe</i> 1403	glda. <i>leke</i> vb. præs. pl.	'leger, spiller'
<i>saugh</i> ca. 1500	glda. <i>sak</i> sb.	'sag(sanlæg)'

- De ustemte klusiler (lukkelyde) [p t k] efter vokaler svækkedes (stemtes) først til [b d g]
- Derefter svækkedes de endnu mere til spiranterne [v ð γ]
 - Nyt blødt g [γ] (oprindeligt [k])
- Yngre indlån med *p t k* i skriften udtales som klusilerne [b d g] i dag
 - *kapers, type, stat, pote, klike, lak*

Resultat: Udtalen flytter sig mere og mere fra stavningen

Nye homonymer

- *krage* – *krave*
- *søg* – *sø*
- *sneg* – *sne*

Principper i dansk retstavning

Det fonematiske princip

- Omsætte lyde til bogstaver
- I forlyd følger danske konsonanter typisk dette princip
 - *gammel*
 - *gemme*
 - *gøre*
 - *gaffel*

The morfematiske princip

- Én stavemåde per morfem på trods af udtalevariation
 - *Bagerens **bag**værk **bag**te*
 - ***Lag**ene blev **lagt** i **lag**kagen*
- Men
 - *Grov – groft*

Traditionsprincippet

- Stavning bør ændres så lidt som muligt
- Når der sker udtaleændringer kommer stavningen til at udtrykke en ældre udtale
 - *mig*
 - *de*

Fonologisk analyse og psykologisk realitet

<https://lex.dk/fonologi>

Analyse

Centrale spørgsmål for fonologien er derfor, hvordan morfemer og ord er bygget op, hvor abstrakt fonemrepræsentationen er i forhold til den konkrete udtale, og hvilke processer der fører fra den abstrakte form til den konkrete udtale. Man kan overveje, om fx *bage* skal repræsenteres som [ba:jə] eller som [ba:gə], pga. [g]'et i *bagt*, og om *bag* i *bagværk* også skal ende på [g]. På denne baggrund formuleres regler, der redegør for de forskellige udtaler [j g w].

Psykologisk realitet

Et vigtigt spørgsmål er, om den fonologiske analyse kun skal være en måde at beskrive sproget på, eller om den samtidig skal være en hypotese om abstrakte former og processer i sprogbrugerens hjerne. Psykologisk realitet anses i nyere fonologi, og i grammatikken i det hele taget, for et selvfølgeligt, om end vanskeligt opnåeligt krav, fordi en beskrivelse af sprogets psykologiske og neurologiske organisering er et af sprogvidenskabens mål. Der gives dog sjældent metoder til at påvise den empirisk.

Fonologiske analyser af /g/

- **Den traditionelle analyse**

- Abstrakte mentale lydkategorier
- Spejler det morfematiske princip

Mental lydkategori	Lyde	Eksempler	
/g/	[g] [j] morfologisk relateret til [g] [w] morfologisk relateret til [g]	<i>gammel</i>	<i>bagte</i>
		<i>bager</i>	<i>lag</i>
		<i>bagværk</i>	<i>lagkage</i>
/j/	[j] ikke morfologisk relateret til [g]	<i>jul</i>	<i>høj</i>
/v/	[v] [w] ikke morfologisk relateret til [g]	<i>bil</i>	<i>hvad</i>
		<i>liv</i>	<i>rav</i>

- **Min og mine kollegaers analyse**

- Mere lydnære mentale lydkategorier
- Spejler det fonematiske princip

Mental lydkategori	Lyde	Eksempler	
/g/	[g]	<i>gammel</i>	<i>bagte</i>
/j/	[j]	<i>jul</i>	<i>høj</i>
		<i>bager</i>	<i>lag</i>
/v/	[v] [w]	<i>vil</i>	<i>hvad</i>
		<i>liv</i>	<i>rav</i>
		<i>bagværk</i>	<i>lagkage</i>

Hvad betyder det for børns læse- og stavefærdigheder?

- Er der individuel variation i hvor abstrakte børns mentale lydkategorier er?
- Er det nemmere at lære at læse og stave for børn med mere abstrakte mentale lydkategorier end for børn med mindre abstrakte lydkategorier?
- Bliver børns mentale lydkategorier mere abstrakte når man lærer at læse og stave?

Tak for
opmærksomheden

Spørgsmål og kommentarer